

A Nemzeti Alaptanterv és a honismeret

Ha valaki bele kíván szólni a magyar közoktatás folyamatába, annak két dolgot illik alaposan tudni. Mi van a világban, és mi történik idehaza. Aki ennek csak az egyikét ismeri, lehetőleg ne akarjon módosításokat végrehajtani. Nem azért kell a világban folyó dolgokat ismernünk, mintha feltétlenül le akarnánk őket másolni, hanem azért, hogy ne akarjunk mindent újra kitalálni. Nézzük meg, hogy mások tapasztalataiból mi az, ami hasznosítható nálunk. De ismerni kell a magyar valóságot is, mert nem biztos, hogy az ami egy egyetemi gyakorló iskolában megvalósítható, az elérhető egy VIII. kerületi cigánytöbbségű iskolában vagy Epölön vagy Battonyán vagy bárhol másutt is. Ismerni kell az iskolák tárgyi és személyi feltételeit, a gyermekcsoportok összetételét, családi háttérét és sok minden mást.

Az oktatás folyamatot általában háromféleképpen szokták szabályozni. Van az ún. *kiemelt szabályozás*, ez nem más mint a vizsgarendszer, vagy esetleg felvételi rendszer visszahatása a következő iskolafokozatból. Van továbbá az ún. *bemenet szabályozás*, ez elsősorban tanterveket jelent. Végül van a *folyamat szabályozás*, amely olyan felügyeletet jelent – szakfelügyeletet vagy iskola-felügyeletet –, amelynek módjában áll beleszólni a folyamatba, utasításokat is ad az iskoláknak. Sokan azt mondták Magyarországon, 4-5 évvel ezelőtt, hogy fölösleges a „folyamatszabályozás”, fölösleges a „bemenet szabályozás”, untilg elég egy vizsgarendszer. Meg kell mondani, hogy mit kell tudnia a gyerekeknek az érettségén vagy valamilyen más vizsgán és minden tanár tanítson azt amit akar. Ez ma Magyarországon – legalábbis szerintem – élettervezés. Ezért is próbáltuk az egész közoktatási törvényt és a tantervi szabályozást más szakemberek kezére bízni. Gondolják el: minden tanár azt tanít amit akar. Az érettségén számon kérhetem ugyan az igazgatótól vagy a diákot utoljára tanító tanártól, hogy mit miért csinált, de a gyermeknek egyetlen egy 12 éve van és azt a 12 évet nem szabad elfecsérelni. Minden tanulónak 3-4 vagy 5 magyar tanára, 3-4 vagy 5 matematika tanára van míg eljut az érettségig. Lehet, hogy kiváló tanárok esctén ez nem jelentene gondot, de sajnos Magyarországon nemcsak ilyenek vannak.

A szakfelügyelet ebben az országban gyakorlatilag szétverődött. Valószínűleg túl merev, mindenbe beleszóló, a hatalommal visszaélési lehetőséget kapó, ideológiával, politikával átszőtt szakfelügyeletre nincsen szükség. De ma gyakorlatilag semmiféle szakfelügyelet nincs, és ez azt hiszem túlzás. Félek, hogy színvonalromláshoz vezet és vannak is ennek már elég komoly jelei. Például az ún. monitorvizsgálat, amelyik a 10. évfolyam végén 4 különböző területen vizsgálta a gyermekek tudását, azt tapasztalta, hogy az olvasott szöveget egyre kevesebben értik meg, a természettudományos tárgyak ismerete hézagosabb, mint néhány évvel ezelőtt, a matematikai, számítástechnikai ismeretek szintje viszont kissé emelkedett. Összefoglalva: szerintem csak *kimenetes szabályozásra*, vagy csak *folyamatszabályozásra* nem lehet építeni, de mind a kettőnek megvan a maga szerepe. Teljesen kiküszöbölni őket nem lenne helyes.

Most azonban nem ezekről szeretnék beszélni, hanem a *bemenet szabályozásról*, arról, hogy mit, miért tanítsunk és részben arról, hogy hogyan tanítsunk. Tehát elsősorban a *tanmenetekről*. Magyarországon 1945 után egészen 1978-ig központilag erősen szabályozott tanmenet volt. Ismerős a kollégák előtt ez a kifejezés, hogy a *tanterv: törvény*. Ez azt jelentette, hogy egyetlen egy tanterv volt és azt 100%-ig végre kellett (volna) hajtani. Szerencsére általában szakemberek állították azt össze, tehát szakmai szempontokat figyelembe vettek, de sok esetben a különböző tantervek és a

különböző tankönyvek szinte kizárólag egymásra épültek, alig ügyeltek a diákok befogadóképességére, tényleges tudására.

Magyarországon – tisztelet a kivételnek – senki sem azt csinálta, amit kellett volna. Az óvoda alsótagozatot „játszott”, az alsótagozat felsőt, a felsőtagozat középiskolát, a középiskola egyetemét, az egyetemen pedig a tanárok többnyire a saját hobbyjaikat tanították. Helyére kéne tenni végre a dolgokat! Ami azt jelenti, hogy szükség van valamiféle tantervre, de nem egyetlen egyre és nem minden órát pontosan szabályzóra: nem törvényjellegűre, de kell valamilyen „közös” mag, ami „összetartja az országot”. És szükség van arra is, hogy ezt a tantervet különböző más tervezetekkel kiegészíthessük.

Nemzeti alaptanterv használata sok országban bevált. Mi a lényege? A nemzeti alaptanterv tartalmazza azokat a legfontosabb ismereteket, képességeket, készségeket, jártasságokat, attitűdöket, magatartásformákat, amelyeket el kell sajátítania minden képezhető gyerekeknek, ki kell alakítani bennük, illetve fejleszteni kell. Miért kell ezt valamilyen formában meghatározni, rögzíteni? Azért, mert ma a világban 6-8 évenként megkétszereződik az ismeretanyag, azaz mindaz, amit az emberiség együttvéve tud. Tehát ma képtelenség „mindent” megtanítani. 150-200 évvel ezelőttig az volt a cél, hogy *általános műveltséget* adjunk a gyerekeknek. Az általános műveltség az akkori összes ismeretek részhalmaza volt. Ezt illeti ismerni egy művelt embernek. 50-100 évvel ezelőtt – mondjuk Galtonék és mások – már azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy *intelligens embereket* neveljenek. Vagyis nemcsak ismereteket kell tudni, nemcsak általános műveltségre van szükség, hanem a tanult ismereteket új körülmények között *alkalmazni* is tudni kell. Az intelligencia már lényegesen több, mint az *általános műveltség*, bár az elsajátított ismeretek mennyisége lehet hogy kisebb, mint régebben volt. De *alkalmazható* tudást akartak átadni.

A mai kor körülményeinek azonban már sokkal inkább a *kreatív ember* felel meg. Aki olyan dolgokat is ki tud találni, létre tud hozni, amikhez esetleg alig van ismerete. Erre nem könnyű felkészíteni a gyerekeket. De mivel képtelenség megmondani pontosan, hogy mi mindent kell tudni 10-20 év múlva, ezért elsősorban gondolni kell megtanítani őket, az ízlésüket és a jellemüket kell fejleszteni, hogy különbséget tudjanak tenni szép és rút, jó és rossz között. Nem mindegy, hogy ez milyen ismeretanyagon keresztül történik. Éppen ezért van létjogosultsága egy olyan nemzeti alaptantervnek, amely azt a „*közös magot*” *tartalmazza*, amit minden magyar állampolgárnak el kell sajátítania az iskoláztatás folyamán. Mert ha nincs meg ez a közös rész, akkor a nemzeti azonosság-tudat, összetartozás érzése sem működik tisztességesen, és a különböző csoportok, rétegek, osztályok nem tudnak egymással szót érteni, mert nincs meg az a közös „nyelv”, műveltségtartam ami valamennyiük sajátja.

Hogyan épülnének terveink szerint egymásra a különböző tantervek? Lenne egyetlen Nemzeti Alaptanterv. Ez két részből állna. Tantervi alapelvekből és Tantervi követelményekből. A *Tantervi alapelvek* az egész közoktatásra szólnak, tehát 12 évre, 6 éves kortól érettségig. (Ezt a Komány 1991 tavaszán elfogadta már, és jó nemzetközi visszhangja van szakemberek körében, mert európai, emberközpontú és úgy nemzeti, hogy nem sért másokat, s lehetővé teszi különböző nevelésfilozófiák érvényesülését.) A *Tantervi követelményrendszer* pedig úgy lenne meghatározva, hogy minden átlagos képességű tanuló, átlagos feltételekkel rendelkezző, tehát átlagos felszereltségű iskolában, átlagos összetételű tanterületnél, 10 év alatt el tudja sajátítani, de nem kötelező 10 év alatt megtanulnia annak, aki hosszabb időn keresztül tanul közismereti tantárgyakat. A tantervi követelményeken több szakember csoport dolgozik hosszú ideje, közeledik ahhoz a kidolgozási szinthez, hogy országos vitára bocsássuk.

A Nemzeti Alaptantervre épülnek a *kerettantervek* és a *helyi tantervek*. Egy-egy iskolatípusra, tehát a 10 osztályos általános iskolára, 6 osztályos gimnáziumra, 4 osztá-

lyos gimnáziumra, szakközépiskolára stb. 3-4 féle kerettanterv is készülhet, mindegyik tartalmazza „közös magként”, a Nemzeti Alaptantervet, de az egyik egy kicsit ebből vesz többet, a másik egy kicsit abból vesz többet, illetve más-mással egészíti ki. Ezeket a kerettanterveket bárki elkészítheti, tehát bármelyik tantestület, főiskola, pedagógiai intézet vagy akinek jólesik. Összeállítása tehát szabad szellemi tevékenység. De alkalmazni csak olyat szabad, amit engedélyeztek. Tudniillik nem csupán a pedagógus szabadságát kell védeni, hanem a gyereket és a szülőt is, az ő igényeiket, érdekeiket, lehetőségeiket. Az Országos Köznevelési Tanács mellett működik egy Tantervtanács. Ez fogja véleményezni a különböző kerettanterveket szakmailag, és amennyiben elfogadásra javasolja, akkor bevezetését a miniszter engedélyezi. Az engedélyezett kerettantervek közül az iskolák szabadon választhatnak. Mondjuk a 8 osztályos gimnáziumok számára lesz négy féle engedélyezett kerettanterv. Ebből a négyből mint pedagógus kiválasztom azt, amelyiket akarom és ennek alapján készítek a saját iskolának részletes tantervet, helyi tantervet. Helyi tantervet használni kötelező, de készíteni nem. Ez azt jelenti, hogy ha egy iskola azt mondja, én nem vagyok képes vagy hajlandó készíteni helyi tantervet, akkor átveheti egy másik iskoláét is. Természetesen egy igazán igényes tantestület a helyi viszonyokat, például a *honismereti, helytörténeti* szempontokat is figyelembe véve készíti el a saját helyi tantervét.

Mindez talán kicsit bonyolultnak látszik, de nagy előnye, hogy a pedagógusnak a lehetősége és a felelőssége is megnő, ugyanakkor a Nemzeti Alaptanterv, a közös mag nem engedi meg, hogy anarchia legyen. Most az említett közös értékekről szeretnék beszélni, azon belül is a Nemzeti Alaptantervnek a *honismeretre* vonatkozó részéről.

Idézem az első néhány mondatot: *„A honismeret tanításának legfontosabb feladata az, hogy a kötelező iskolázás időtartama alatt minden tanuló ismerje meg és sajátítsa el azokat a társadalmi, közös és egyéni tevékenységeket, ismereteket, amelyeket a szűkebb és tágabb pátria, a haza, a szülőföld, a tájegység, a lakóhely, az otthon jobb megismeréséhez, az azokkal való azonosuláshoz vezetnek. Célja az, hogy az Európa közepén élő magyarság sokoldalú történeti és kulturális beágyazottságát, önálló kultúrát teremtő képességét úgy mutassa meg a tanulók számára, hogy az összetartozástudat a személyiségüket meghatározóan alakítsa, formálja. Az iskolának ezért az a feladata, hogy az élő és élővé tett hagyományok gyakorlásának terepeként, helyszíneként nevelje, tegye szokásainak részévé, tanítsa a honismeretet, a magyarságtudományt.”*

Kisiskolás korban, tehát az első 4 osztályban a honismeretnek nyilván nem lesz külön neve vagy külön tantárgya. A különböző egyéb foglalkozásokba ágyazva lehet beszélni a családról, a faluról, a városról, a megyéről és így tovább. Hadd jegyezzem itt meg Sánta Ferenc csodálatos gondolatát, aki azt mondta, hogy a közösségeket nem lehet átugorni. Először az egyént, a jellemet kell formálni. A jellemes embert alkalmas-sá kell tenni a család tagjainak, értékeinek az elfogadására. Aki nem tesz meg mindent a családjáért, annak nem hiszek a lokálpatriotizmusában, aki nem tesz meg mindent falujáért, városáért, annak nem hiszek a hazaszeretetében és aki nem igazán szereti és becsüli a hazáját az ne szónokoljon az emberségről, internacionalizmusról meg egyebekről.

Az 5. osztálytól kezdve megjelennek a különböző tantárgyak. Ha megnézzük a Nemzeti Alaptanterv (tervezett) követelményeit a következő tantárgyakban szerepel a honismeret: irodalom, nyelvtan, történelem, állampolgári ismeretek, földrajz, testnevelés, idegen nyelvek – például idegenvezetés keretében –, ének zene. Ezeknek a tantárgyaknak nemcsak a témáiban szerepelnek honismereti jellegű ismeretek, hanem a követelményrendszerében is. Tehát terveink szerint a honismeret lényegesen nagyobb szerepet kap a jövő oktatásában, mint az eddigiekben. Az utolsó tanévben (általános iskolában a 10. évfolyamon vagy középiskolában), célszerű vagy külön tantárgyként,

vagy legalábbis egy-egy tantárgyban külön témaként oktatni, a legfontosabb honismerethez kötődő tudnivalókat. Így lényegesen jobban megmaradnak, és jobban rögződnek azok a fiatalokban, mintha szétszórva, itt-ott találkozónak velük.

A követelményrendszer tervezetében öt fontos témát jelöltek meg: országméret, népismeret, helyismeret, szellemi kultúra, tárgyi kultúra. Hogy mi mindent gondolnak a szerzők ide, úgy mondom el, hogy közben néhány dolgot a saját pedagógusi tapasztalatomból is hozzáteszek.

Az *országméret-népismeret* keretében a következő témákra javasolják kitérni: „A magyar nyelv és a magyar nép eredete – mítosz és valóság. A főbb magyarországi nyelvjárások, a különböző népek együttélése hazánk területén.” Érdekes, hogy milyen sokféleképpen jöttek létre különböző népcsoportok Magyarországon. Letelepedéssel, betelepítéssel, elvándorlással, kivándorlással, kitelepítéssel. Majdnem ugyanazt jelenti egy-egy szó és mégis micsoda különbség és micsoda sorsok vannak mögöttük. „Nemzetiségek, etnikumok, különböző kultúrák napjainkban”. Magyarországon ma 14 nemzeti vagy etnikai kisebbség él, legtöbbször alig 3-10 ezer fővel, mint a bolgárok, a görögök, a lengyelek, az örmények, a szerbek, a szlovének, a ruszinok, az ukránok. Szét is vannak szóródva az országban és ezért oktatásuk, közművelődésük támogatása nem könnyű dolog, de erkölcsi kötelességünk.

A következő rész a *magyarság globális problémáit* említi: „születési, halálozási arányok, sajátos gazdasági és társadalmi nehézségek. Ezt követi a szellemi és a tárgyi kultúra. Mondák, legendák a magyar múltból. A hazai közigazgatási szervezet, az állam fejlődésének legfontosabb állomásai a Szent István-i államtól kezdve, a megyék kialakulása, fejlődése. Nemzeti jelképeink története.” Ha gyerekeink jobban ismernék a magyar címer, és zászló történetét, azt hogy mennyi vér és mennyi hősiesség fűződik hozzájuk, akkor valószínűleg jobban megbecsülnék őket.

„Főbb hazai *vallások és egyházak* tanításának lényege és történelmi szerepük.” Mivel a diákok jelentős része nem jár hittanra és nem tudja hogy mi a kereszténység lényege, melyek a magyar egyházi és vallási hagyományok, könnyebben áldozatul esik mindenféle hangzatos, ateista szólamnak vagy erőszakos szektának.

„*Nemzeti ünnepek*”. Annak a pedagógusnak, aki április 4-ét, meg november 7-ét ünnepeltette évtizedeken keresztül a gyerekekkel, és 1956-ot ellenforradalomnak nevezte, most nehéz lehet október 23-ról lelkesítően szólni. De legalább annyit tegyen meg, hogy megismerteti a tanulókkal a megfelelő dokumentumokat, a tényeket.

A következő témakör „*a népmesék, népmondák, népköltészet, a népszokások, a népviselet világa tájegységenként*.” Sajnos ma a népművészeti kiállítások és vásárok nagy része giccsparádé, tisztelet a kivételnek. És ezt nem lehet rendelettel betiltani, legfeljebb adóztatni lehetne. Az igazi megoldás az lenne, ha a társadalom egyre nagyobb része jutna el arra az ízlésbeli szintre, hogy maga utasítja el a hamis, ún. repülőtéren népművészetet. Felelősek vagyunk azért, hogy a magyar népi kultúra hitelesen megmaradjon, és átöröklődjék. A dolog lényege egyszerű példán szemléltethető: Tatán, a Fényes források felé vezető gyönyörű lasorban az öreg fák lassan kipusztulnak. A kivágottak helyére facsemetéket ültettek. Egyszer, arra kerékpározva láttam, hogy vagy 30-40 facsemetét derékba törtek. Felháborodva meséltem egyik kollégámnak. Azt válaszolta: „Ez a te bűnöd is.” – „Enyém? Hát nem én törtem derékba őket!” – „De hány facsemetét ültettél a diákjaiddal?” – „Fiatal koromban sok ezret, de 50 éves koromban is ezt csináljam?” – „Igen. Minden nemzedéknek mindent újra meg kell tanítani”, ahogy Kodály mondta. Mert aki facsemetét ültet, nem fogja derékba törni őket, aki madáretetőt készít, nem szedi ki a fészkeket, aki táncházban nő fel nem fog lelkesedni akármiféle ricsajért. A honismeretet is cselekedtetéssel lehet a legjobban terjeszteni. Ha a gyermek maga próbálja az anyagot formálni, vagy megpróbál gatyamadzagszövön szőni, akkor tudja igazán értékelni a népi mesterségek szépségét.

„Magyarok az európai és a világkultúrában, világraszóló magyar találmányok.” Szerb Antal azt írja a Világirodalom történetének bevezetőjében, hogy nem az a világ-irodalom amit a világ ír, hanem az, amit a világ számára írnak. A magyar kultúrából elsősorban az érdekli a világot, hogy mivel gazdagítottuk Európát. Nem arra kíváncsiak, hogy mi hogyan tudjuk őket több-kevesebb sikerrel utánozni, hanem arra, hogy mi mit tudunk a közös európai kultúrához hozzáadni.

„Helyismeret, népiismeret. A lakóhely jellegzetes geológiája, flórája, faunája, a lakóhely története, a lakóhely és a megye híres személyiségei, a szülőföld történelmi és irodalmi emlékhelyei.”

„Helyismeret, tárgyi kultúra. Ósi eszközök, szerszámok a lakóhelyen. Népi iparok: fazekasok, kovácsok, faragók, bognárok, kádárok stb.” Csiszárékhoz, a tatai fazekasokhoz mindig elvittem a diákjaimat. Megmagyaráztam a régi tatai motívumokat, hogy a Szentháromság jele a három egymásba nyúló hal, megmutattam melyik ábra ered a tyúklábnyomból, melyik a pávából. A legjobban tetszett nekik a határi korszó, amelyet mifelénk csak „hugyos korszó”-nak neveznek. Biztos ismerik sokan. Mázatlan, a száján rács található, a fülén egy szopóka és van benne egy kis csörgő égetett agyaggolyó. Azt szoktam mondani: Nézzétek meg jól, mert ebben az egyszerű korszóban a magyar népi iparművészet intelligenciája látható. –Hogyhogy? – Azért nincs rajta máz, hogy ha kiteszem a tűző napra izzadhasson, átszivároghasson a víz és ezáltal hűvösen tartja a vizet, hiszen a párolgás hőelvonással jár. (Ezért kapta a „hugyos” népi nevet.) Azért van a rács a száján, hogy a béka vagy hogár ne mászhasson bele. És azért van benne a golyó, hogy rázogatva a korszót, ne engedje az üledéket lerakódni az aljára. Más megoldás nehezen képzelhető el, hiszen a száján levő rács miatt nem lehet belenyúlni az edény belsejébe.

„Népművészek a környékünkön, népviselet a lakóhelyen és a környéken.” Nem tudom ismerik-e a Zsuzsibabákat és az Andrásbabákat, amelyeket Erdélyben Kézdivásárhelyen láttam a múzeumban közel két évtizede. A Napsugár című gyermekújság akciójaként gyári babákat küldtek szét a magyarokta vidéken minden faluba, hogy minden iskola öltöztesse fel őket faluja hiteles népviseletébe. Nagyon komolyan kikutatták a gyereket, hogy a milyen helyi népviselet, minden egyes ruhadarabot ők maguk varrtak, állítottak össze. Ezáltal sokkal jobban megismerték a falu népviseletét, mintha csak bemutatták volna nekik.

„Főbb képzőművészeti emlékek, építészet, festészet, szobrászat a megyében, régióban, szűkebb környéken, helytörténeti gyűjtemények, helyi múzeum látogatása.” Ide, Váchoz nem messze van egy kis falu: Dány. Ott kezdtem tanítani 1956. július 16-án. Semmiféle helytörténeti gyűjtemény nem volt, ezért az volt az egyik első dolgunk, hogy megalapítsuk a „ma múzeumát”. Mert ami ma napi esemény, az húsz év múlva a helyi történelem része lesz. Megkerestük a földmérő láncokat, a tsz-be való belépési nyilatkozatokat, az iskola alapításnak dokumentumait, építési rajzait és még sok hasonlót. Szépen lassan a sok „lim-lom”-ból megtekinteni érdemes helytörténeti szoba jött létre, elsősorban Kozár Gyula akkori dányi plébános és Bereczky László kollégám jóvoltából.

Fontos feladat az őseinktől örökölt kultúra, hagyományok megőrzése, továbbadása, de a honismeretnek szerintem feladata a hagyományok gyarapítása, új – megőrzésre, továbbadásra érdemes – értékek létrehozása is: